

SZERB HADIFOGLYOK A CSALLÓKÖZBEN 1914–1918

GORCSA OSZKÁR

ABSTRACT

The Great War, that began in the summer of 1914 could not be ended quickly because of the unreal military plans. Due to the prolonged war, the question of the POW's took huge dimensions, and the warring parties were not prepared for the problem at hand. The problems, that occurred with the massive number of the POW's did not steer clear of Austria–Hungary, as from the year of 1914 to 1918 about 1,2–2,3 million POW's were captured by the army of the double monarchy. Among the massive number of prisoners of war, we can find about one hundred and fifty thousand serbian POW's, who were captured in the campaigns of 1914–1915.

In Hungary, most of the POW camps were founded in West-Hungary, because of strategic reasons, thus logically the serbian POW's were also placed here. In my presentation, I expound on introducing the situations of serbian POW's in the region of Csallóköz, with the help of the Csallóközi Lapok, and with the help of the most important archival sources, that deal with the problem of the serbian POW's.

BEVEZETÉS

A Nagy Háború emberpróbáló borzalmait megelőzően, már a 19. században történtek kísérletek a hadviselés szabályozása és egyben humanizálása érdekében. A kezdeményezés Henry Dunant nevéhez, az 1859-es solferinói csata szemtanújához köthető. Tevékenységének köszönhetően 1864-ben Svájc nemzetközi értekezletet hívott össze,

melynek célja egy nemzetközi egyezmény elfogadása volt. A konferencián tizenhat állam képviseltette magát, s ennek lett eredménye az I. genfi konvenció. Az 1864-es genfi egyezmény elfogadását követően rövidesen sor került a brüsszeli értekezletre, amely célja a hadifoglyokra vonatkozó rendeletek törvénybe foglalása, valamint a háborús törvények és szokások kodifikálása volt. Az értekezleten tizenöt állam képviseltette magát, de az orosz kezdeményezéssel együtt járó bizalmatlanság rányomta a bélyegét a konferenciára. Ennek következtében az értekezlet határozatait nem ratifikálták, ezért egyszerűen csak brüsszeli deklarációként vált ismertté.¹

A brüsszeli értekezletet követően ismét hosszabb szünet következett, amely végére az 1898. április 6-án, ismét orosz kezdeményezésre megrendezett hágai nemzetközi konferencia tette rá a pontot. A huszonhat állam részvételével zajló tanácskozás végeredménye a hadifogság első nemzetközi tételes szabályozásához vezetett. Az egyezmény hadifoglyokra vonatkozó rendelkezéseit a II. fejezet 4–20. szakaszai tartalmazzák, amely szakaszokat szinte szó szerint átvették az 1907. évi II. Hágai egyezmény szövegébe is. Ezt megelőzően viszont Svájc ismét a kezébe vette a kezdeményezést, s az 1864-es genfi konvenció revíziója céljából új genfi értekezletet hívott össze 1906-ban. Működése sikeresnek mondható, hiszen rövid idő alatt elfogadásra került az új egyezmény szövege, amely a hadifoglyokkal is komolyabban foglalkozott.²

Az 1907. évi II. hágai értekezlet volt az utolsó azon konferenciák soraiból, melyeket az első világháborút megelőzően hoztak tető alá. Az értekezleten negyvennégy állam képviseltette magát, s tizenhárom egyezmény született, amelyek közül a negyedik foglalkozik részletesen a hadifogság kérdésével.³ Az egyezmény szövegét elemezve megállapíthatjuk, hogy számos hiányosság orvoslására még nem került sor. A 4. cikkely például kiemeli, hogy a „*hadifoglyok az ellenséges Kormányznak, nem pedig az őket foglyul ejtő egyéneknek vagy csapattesteknek hatalma alatt állanak,*”⁴ s hogy a „*hadifoglyokkal emberiesen kell bánni*”⁵ de épp a legfontosabbat nem szögezi le, vagyis azt, hogy kit tekinthetünk hadifogolynak. Az 5. cikkelyben a hadifoglyok internálásának kérdése is felmerült, de itt is csak félmegoldással találkozhatunk, hiszen az egyezmény leszögezi, hogy a „*hadifoglyok valamely városba, várba, táborba... internálhatók*”⁶ de arra vonatkozó magyarázattal, hogy a hadifogolytáboroknak hogy is kell kinézniük, s területileg hol kell elhelyezkedniük, nem találkozunk. A fogságba esést követően az első fontos feladatnak a hadifogolylisták elkészítése számít, ám a II. hágai egyezmény ezzel ismételtelen keveset foglalkozik, hiszen csak annyit tesz, hogy arra kötelezi a hadifoglyokat, adják meg nevüket és rangjukat az őket fogva tartóknak. Ennél azonban nem megy tovább, hiszen a felírás módjáról nem rendelkezik, pedig a világháborúban mindvégig komoly gondot jelentett a nevek téves, elferdített feljegyzése, ami esetenként szinte teljesen ellehetetlenítette a hozzátartozók értesítését. Mindez talán a tapasztalatlansággal, valamint az európai közvélemény rövid háborúba való hitével magyarázható, de ezen a Nagy Háború kitérése nagyban változtatott.⁷

A MONARCHIA HADIFOGLYAI ÉS HADIFOGOLYTÁBORAI

A világháború első hadifoglyai 1914 augusztusában érkeztek a Monarchiába. Mivel a dunai birodalmat érintő frontvonalak délen és keleten nyíltak meg először, a foglyok első hulláma is szerb, illetve román nemzetiségű volt. A helyzet azonban 1916-ra már színesebb képet mutatott, ugyanis 1915-ben megjelentek az olasz, majd a rákövetkező évben a román foglyok is. Természetesen rajtuk kívül számos más etnikumot is megtalálunk a foglyok soraiban. A statisztikák is sokatmondók, és a hadifoglyok létszámának dinamikus növekedésére hívják fel a figyelmet. Blasszauer Róbert gyűjtései szerint 1917 januárjában 852 853 orosz, 97 712 olasz, 97 072 szerb, 38 327 román, 5595 montenegrói, 465 francia és 31 angol, összesen 1 092 055 hadifogoly szerepelt a Monarchia nyilvántartásában. Ez a szám a következő évben, 1918. január 1-jén már 1 309 394 hadifogolyra duzzadt. Közülük a szerb hadifoglyok főleg a háború első két évében, három szakaszban kerültek az országba. E szakasz lezáró fázisa 1915/16 tele, amikor a Monarchia katonái határozott német segítséggel lerohanták Szerbiát.⁸

A bürokrácia és a hadvezetés felkészületlensége miatt az ellenséges foglyok hátországba való szállítása rendkívül kaotikus volt. Sokan napokig utaztak marhavagonokban, aminek következtében gyakori halálesetek jelentkeztek, olykor már a légerekbe érkezés előtt, mivel a foglyok közül sokan gyilkos vírusokat vagy patogéneket hordoztak magukban, az egészségügyi intézkedések viszont sok kívánnivalót hagytak maguk után. Ezt tökéletesen szemlélteti az a tény is, hogy a hadifogolytáborokban, mivel az orvosok többsége a fronton tartózkodott, kisszámú egészségügyi személyzet teljesített szolgálatot. Dr. Friedrich Koch segédorvosnak a mauthauseni hadifogolytáborból írott levele is ezekről az állapotokról tanúskodik: *„Lehetne, az új év boldogabb, mint amilyen az 1914-es év volt. Teljes szívemből örülnék, ha e szerencsétlen szerb tábortól megszabadulnék. Naponta 600-an átmennek a rendelőn, minden teli tetvekkal és élősködőkkel, az emberek rongyosak és szakadtak, tífusz, vérhas, himlő, ezek a napi társaim, akiket el kell viselnem, miközben a táborban semmi rend, semmi tisztaság, mindenhol mocsok, és ürülék, körülbelül ilyen képet fest a tábor [...] Itt 14.000 hadifogolyra két orvos van, ami több mint nevetséges.”* Ezt a kaotikus állapotot a Monarchia bürokráciája végül relatíve sikeresen kezelte, s egész sor intézkedés született a hadifoglyok helyzetének rendezésére, amit folyamatosan bővítettek. Ezek az intézkedések 1916-ra *„kék hadifogoly-könyv”* néven váltak ismertté, ami a hadifoglyokkal való gondoskodás alapját képezte a birodalmunkban.¹⁰

Ami a hadifogolytáborok általános állapotát illeti, megállapítható, hogy a kezdeti időszakban, 1914 késő őszeig kiépítetlenek voltak, nem bírtak elegendő szálláshellyel, s – mint az imént említettük – kevés orvos állt rendelkezésre. A táborokra jellemző, hogy egy részüket folyó-, illetve tópart mellett szervezték meg, így ezek a tényezők

esetenként hozzájárultak a magas halandósághoz – ilyen volt a doboji, a nagymegyeri, a boldogasszonyi, a sopronyéki, a mauthauseni és még számos más hadifogolytábor is.¹¹

Esztergom-Kenyérmezőn kezdetben olyan kevés volt a szálláshely, hogy a foglyok nagy része a puszta földön feküdt. A szerbek számára két nagy cirkuszi sátrat emeltek, s azokat, akik számára itt nem jutott hely, a halastóba vezető tápcsatorna mentén szállásolták el. A helyzet súlyosságát a lakosság is érezte, az Esztergom hetilap a következőképpen bírálta a tapasztalt viszonyokat: „... az illetékes hatóságok nem készültek el a hadifoglyok elszállásolására, különösen készületlenül találta őket a beállott hideg esős idő, amikor földél nélkül még a rabságba esett vadnak is sokat kellene szenvednie.”¹² A tábor területét szögesdróttal kerítették el.¹³ Kísértetiesen hasonló volt a helyzet a nagymegyeri hadifogolytáborban is, azzal a különbséggel, hogy itt kezdetben csak az őrházak voltak megépítve, s emiatt a foglyok 1914 novemberéig a szabad ég alatt tartózkodtak.¹⁴ Ugyanakkor az sem hagyható szó nélkül, hogy az egészségügyi viszonyok kezdetben itt is nagyon rosszak voltak, erről panaszkodott a családjának 1914. október 4-i levelében *Paszterkó József*¹⁵: „Légy szíves szerdára vagy csütörtökre elkészíteni nekem 3 rossz régi inget, 3 gatyát bármilyen régi és foltosak lesznek és 2 pár erős vászon kapcát, mert itt csak úgy hemzseg a féreg a foglyokban és a leg-hatásosabb védelem ellene a sűrű alsóruhaváltás és mosakodás.”¹⁶

Mindezen egészségügyi körülmények, valamint az országba behurcolt járványok következtében 1914 végén elterjedt a kolera, illetve a kiütéses tífusz – amely 1915 tavaszán szedte legtöbb áldozatát –, s a járványok felszámolása komoly nehézségekbe ütközött a csekély orvoslétszám miatt. A helyzetből azonban a Monarchia igyekezett levonni a tanulságokat, így 1915-től alapkövetelménnyé vált a barakk-kórházak, járványkórházak és gyógyszertárak megléte a táborokban. Tehát a Monarchia idővel sikeresen elgördítette az elé helyezett akadályokat, s ez az életkörülmények javulásához vezetett. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy 1914 legvégétől Esztergom-Kenyérmezőn már negyven fűthető épületben oldották meg a hadifoglyok elhelyezését.¹⁷

SZERB HADIFOGLYOK A CSALLÓKÖZI TÁBOROKBAN

Az Osztrák–Magyar Monarchia három hadifogolytábort, a dunaszerdahelyit, a nagymegyerit és a somorjait működtette a Csallóközben. Ezek közül Nagymegyer érdemel nagyobb figyelmet, hiszen a hadvezetés itt már 1914. december 27-én 9700 szerb hadifoglyot tartott nyilván.¹⁸ Ez számunkra azért figyelemre méltó, mert a Csallóköznek 1914-ben már volt egy nagyobb tábora, a dunaszerdahelyi, így a hadvezetés újabbat nem tervezett létesíteni. Ezen az 1914-ben, a hadifoglyok körében megjelenő kolera- és tífuszjárvány változtatott. A komoly fertőzésveszélyre való tekintettel dr. Fonyó János a hadifogolytábor-parancsnokságnál kiharcolta, hogy elkülönítés céljából az egészséges foglyokat küldjék el Esztergom-Kenyérmezőről.

Mindez meg is történt, s a „*hadvezetőség Nagymegyer közvetlen közelében, a gróf Kálnoky-féle uradalom tulajdonát képező mintegy harminchat katasztrális holdnyi területén hadifogolytábort létesített.*”¹⁹

A tábort ugyan 1914 szeptemberében hozták létre, de ekkor még csak egy drót-kerítéssel elzárt földterületről beszélhetünk, mivel az első barakkok majd csak 1915 első hónapjaiban épültek fel. Mindez azt is jelenti, hogy a foglyok az egész telet a szabad ég alatt, illetve földbe vájt lyukakban töltötték. Ennek következményeként óriási méreteket öltött a hadifoglyok elhalálása, amire a tábor parancsnoksága nem volt felkészülve. Ez leginkább a hadifogoly-temető hiányával magyarázható, aminek súlyosságát akkor érthetjük meg leginkább, ha tudjuk, hogy a városi önkormányzat határozottan elutasította a hadifoglyoknak a városi temetőben történő eltemetésének a lehetőségét. Ennek következményeként a járványban elhunyt hadifoglyokat az ún. Apácaföldön temették tömegsírba. A helyzet tarthatatlanságát látva a hadvezetőség nagy valószínűséggel a város beleegyezése nélkül, önkényesen kisajátított az önkormányzati tulajdonból egy nagyobb területet, és temetőt hozott rajta létre. Az ügyet csak 1917 őszén sikerült hivatalos úton rendezni, amikor az érintett felek között megszületett az ún. *kisajátítási egyezmény.*²⁰

HÉTKÖZNAPOK A FOGSÁGBAN

A foglyok mindennapjairól az őket foglalkoztató munkaadók leveleiből és hivatalos iratokból, továbbá visszaemlékezésekből és a sajtóból tájékozódhatunk a leginkább. Az utóbbi forráscsoport, bár szubjektív, nagyon hatásosan ismertetheti a foglyok megpróbáltatásait. A csallóközi Somorja táborában uralkodó viszonyokról a *Csallóközi Lapok*ban a következőket olvashatjuk: „*Az orosz foglyok udvaráról egy nyitott kapun át a szerb foglyok közé léptünk. Tarka kép tárult elénk. A szerb és a montenegrói hadsereg különös egyenruhája, a komitácsik sajátos nemzeti viselete ritka látványt alkotott. A kapuhoz közel új szerbiai bolgár macedónok voltak, akik, amint megpillantottak bennünket tisztelegve állottak előttünk egész távozásunkig. Egyiket, aki hosszabb ideig Fiumében könyvelősködött, megszólítottuk, s folyékony német nyelven előadta, hogy ő üszkübi illetőségű és harcolni nem akart, ezért kereste az alkalmat, hogy megadhassa magát. A macedón bolgárok iietve az új szerbiaik műveltség tekintetében felette állanak a szerbek a montenegróiaknak, akikről lerí a műveltség. A komitácsik, akik között 9 asszony is volt teljesen műveletlen piszkosak. A foglyokra 890 miskolczi népfelkelő örködik mégpedig állandóan 80 ór. Itt még megjegyezzük, hogy Somorján több orosz és szerb tiszt is van, akik azonban Szent-antatra az Apponyi féle jelenleg Wiener Welten Rezső lovag tulajdonát képező fehér kastélyba lesznek internálva. A foglyok általában nagy megelégedéssel vannak az ételmezés és bánásmód tekintetében. Az örök igaz, hogy szigorúak, de nem gorombák. Az ételmezésük kitűnő csak azon panaszkodnak, hogy kevés a kenyér.*”²¹

Fontos kiemelni, hogy a foglyok nem kizárólag a táborokban töltötték mindennapjaikat. 1914-től kezdve aktívan kivették a részüket a gazdasági életből. Munkába állításuk lehetőségét az 1914. évi 7.710. res. számú rendelet szabályozta. Ezt követte a következő évben kiadott, előnyösebb feltételeket tartalmazó 1.593/1915. B. M. res. sz. rendelet.²² Az igénylés bonyolultságát tekintve azonban a gondok csak 1916 februárjában oldódtak meg, amikor létrejöttek a törvényhatósági gazdasági munkabizottságok. Ez az intézkedés az igénylés területén egy bizonyos szintű centralizációt vezetett be.²³

A bizottság élén a törvényhatóság első tisztviselője állt.²⁴ Számos feladata közül a legfontosabb „a hadifoglyok munkájának a polgári hatóságok hatáskörébe eső” ügyeinek az intézése, valamint a „katonai munkásosztagok és a katonai lovak kiadásánál a később kiadandó rendelet szerinti közreműködés”. Az alispán feladata a bizottság tagjainak kinevezése is, viszont előtte kötelessége az „erdőgazdasági ügyekben az illetékes királyi erdőfelügyelő, netán előforduló ipari ügyekben az iparfelügyelő” véleményének meghallgatása. A katonai és fegyelmi ügyek intézésére „a katonai igazgatás egy katonatisztet vezényel ki a bizottsághoz, aki kizárólag a katonai hatóságoknak van” alárendelve.²⁵

A törvényhatósági gazdasági munkabizottságok létrejötteként egyik legelőnyösebb oldala, hogy jogukban állt a munkaadók – s ezzel a hadifoglyokkal szemben tanúsított bánásmód – ellenőrzése is. Utóbbit nagyban megkönnyítette, hogy a foglyokkal kapcsolatos katonai jelentések is a törvényhatósági munkabizottsághoz kerültek.²⁶

A csallóközi foglyok munkába állításának pontos dátuma ismeretlen, de az a tény, hogy a „dunaszerdahelyi iparosok és kereskedőknél alkalmazott hadifoglyokat a katonai parancsnokság bevonta, aminek következtében a dunaszerdahelyi kereskedelem és ipar teljesen stagnált”,²⁷ arra enged következtetni, hogy a régió gazdasági életének nélkülözhetetlen részévé váltak. Dunaszerdahely mellett találunk szerb hadifoglyokat Nemesócsán is. A *Csallóközi Lapok* szerint jó részük már egész jól beszélt magyarul, ami annak bizonyítéka, hogy huzamosabb időt tölthettek a táborokon kívül. Ennek következtében, olykor teljesen váratlanul szerelmi szálak is szövődtek a foglyok és a magyarországi lakosság között. Erről a *Csallóközi Lapok* a következőképpen számol be: „A nemesócsaiak is dolgoztattak Nagymegyerről való szerb hadifoglyokkal, akik közt nem egy elég jól töri a magyar nyelvet. Most vasárnap – elvégezvén a mezei munkát – visszazáráltatták a nagymegyeri fogolytáborba. Mind szívesen ment vissza, csak egy jóképű szerb szakaszvezetőnek fájt nagyon a szíve, hogy el kellett Nemesócsáról jönnie. Ott időzése alatt ugyanis megtetszett egy magyar leány, aki ugylátszik viszonozta az érzelmeket és így nem ok nélkül hangoztatta a szakaszvezető, hogy ha vége lesz a háborúnak, visszajön Ócsára s akkor nagy lakodalmat csapnak.”²⁸

A foglyokkal való munkavégzésnek azonban megvoltak a nehézségei is. Egy alkalommal például egy szerb fogoly öngyilkosságot követett el, s ennek a sajtóban is komoly visszhangja lett: „nagymegyeri szerb fogoly táborból többen a vasúti állomásnál

dolgoztak. Az egyik szerb fogoly valószínűleg életuntségében beleugrott az állomási kutban, ahonnet már csak mint hullát húzták ki. A kutat fertőtlenítették.²²⁹

Számos veszélyt is magába foglalt a foglyok munkába állítása. Az egyik ilyen a szökési kísérletek gyakoribbá válása, amelyre a Csallóközben is találunk példát: „Felaranyos pusztáról négy szerb, Rakottyaról két orosz hadifogoly, akik gazdasági munkára voltak kiadva megszökött. Nyomozásuk folyik.”²³⁰ Emellett az érintett felvidéki régióban gyilkossági kísérletről is tudunk: „Merénylet. A nagymegyeri fogolytáborban Winkler szakaszvezetőt az asztalos műhelyben, amikor a munka befejeztével este 6 ó. a műhely kulcsát magához akarta venni, egyik fogoly szerb munkás éles csákánnyal a fején leütötte. A szakaszvezetőt életveszélyes sebével beszállították a katonai kórházba. A merénylő szerb az éj homályában elmenekült a tömeg között. A hadbíróóság kiszállott a nagymegyeri fogolytáborban a vizsgálat lefolytatása végett.”²³¹

Ugyanakkor nem kizárólag szökésikísérlet-gyanús esetekben került sor erőszakra. Történhetett ez szerelmi okok miatt is, mint ahogy a következő eset is bizonyítja: „A nagymegyeri fogoly szerbek egyike a minap magyar bicskának esett áldozatául. Amint halljuk egy bizonyos leányos háznál settenkedett a szerb legény. Ügylátszik előnyben volt az itthon ödöngő magyar süldő-legények fölött, aminek azután rövidesen bicska affér lett a következménye. Egyik nagymegyeri legényke se szó se beszéd mellőztetése tudatában bicskáját beledöfte a szerb legény hátába. Mi van vele nem tudjuk.”²³²

A fentihez hasonló esetek miatt, a kellemetlen helyzetek elkerülése érdekében a foglyok elszállásolása a cselédektől és munkásoktól elkülönítve történt. Ez természetesen többnyire hatástalannak bizonyult; bármit is tett a hadvezetés, nem tudta megakadályozni a hadifoglyok és a civil lakosság érintkezését, aminek következtében esetenként szerelmi szálak is szövődtek. Ezt bizonyítja az 1916. január 8-án, a közerkölcsök megóvása érdekében kiadott újabb rendelet, amely a hadifoglyokkal és a lakossággal volt kapcsolatos: „Egyes hadifoglyoknak egyes tanyákon való elhelyezése és egyes helységeken, kisebb csoportokban való elszállásolása helyenként igen vissza állapotokra vezetett. Különösen olyan estek fordultak elő, amelyeknél a korlátok-amelyek a lakosság és ellenségeink hadifogoly katonái közötti érintkezésben nemcsak hazafias kötelességből, hanem az erkölcs és tisztesség szempontjából is betartandók lettek volna-teljesen figyelmen kívül hagyottak...”²³³

A nagyszámú, relatíve szabadon mozgó hadifogoly a közbiztonságra is komoly veszélyt jelentett. Ennek oka abban rejlik, hogy a szökevény foglyok gyakran a korábbi munkahelyük közelében bujdosnak, amíg nem teremtődött meg a megfelelő szökési alkalom. Ugyanakkor, mivel addig önmagukat élelemmel ellátni gyakran nem tudták, fosztogatásba kezdtek, mint ahogy arról a sajtó is beszámol: „Garázdálkodó foglyok és szabadságolt katonák. Komáromból jelentik, az egész környékről napról-napra jönnek be a panasszal lopások és különféle garázdálkodások miatt, amit orosz és szerb foglyok és nem egyszer szabadságolt katonák elkövetnek...”²³⁴

Az említett garázdálkodó foglyok szökésének okait megvizsgálva megállapítható, hogy a magánosokat³⁵ is komoly felelősség terheli a szökésekért. Ez kitűnik a belügyminiszter 1915-ös szabályozásából is, melynek értelmében a hadifoglyok napi két-három alkalommal rum nélküli teát fogyaszthattak, szeszes italokat azonban nem kaphattak. Emellett nem hagyhatták el szálláshelyüket, s – mint korábban ismertettük – a civil lakossággal sem érintkezhetek. Azonban az őrkíséret mulasztásainak, illetve a munkaadók jóindulatának köszönhetően már 1915-ben komoly gondok jelentkeztek ezen a téren. A Temesvári cs. és kir. Katonai Parancsnoksághoz folyamatosan érkeztek a panaszok, amelyek szerint a hadifoglyok kíséret nélkül járták az utcákat és alkoholt fogyasztottak.³⁶

Nem ez volt az egyetlen gond a magánosok esetében. Nagyon gyakran előfordult, hogy a kellő őrizetről nem gondoskodtak, különösen, ha annak költségeit nekik kellett állniuk. Így gyakran előfordult, hogy a „*munkaadók, vagy az alsóbb közigazgatási hatóságok rendelkezései folytán [a hadifoglyok] vasúton őrizetlenül elküldetnek.*”³⁷ Emiatt a szökések lehetőségei könnyebbé válhattak, s nincs kizárva, hogy az egyes hadifoglyok eltűnése is ezzel magyarázható. Ezért a Császári és kir. Hadügyminisztérium a következő intézkedéseket tette: „... a vasúti őrszolgálat összes katonai szerve utasítandó, hogy az ilyen egyedül utazó hadifoglyokat azonnal vegyék őrizetbe és azoknak a legközelebbi hadifogolytáborba való szállítása iránt intézkedjenek.”³⁸ Mindez a szökések egyre gyakoribbá válásához vezetett.

ÖSSZEGRZÉS

Összegzésként megállapítható, hogy az 1914-ben létrehozott csallóközi hadifogolytáborok – a legtöbb magyarországi táborhoz hasonlóan – komoly megpróbáltatások elé állították lakóikat. A táborok kiépítetlensége, illetve zsúfoltsága miatt gyakoriakká váltak a járványos megbetegedések és a tömeges elhalálozások. Mindez igaz a nagymegyeri szerb táborra is, amelynek lakói a világháború kezdeti szakaszában, 1914 szeptemberében, a járványoktól való védelem miatt kerültek át Esztergomból a településre. A helyzet konszolidálásához 1915 tavaszáig kellett várni, de időközben, 1914 végére a foglyok már a világháború következtében fellépő munkaerőhiány pótlására lettek hivatottak. Többségük valamelyik tanyán, szántóföldön, gyárban, esetleg bányákban vagy hivatalban töltötte munkaidejét. Ezt a feladatott gyakran önként vállalták, hogy elkerüljék a hadifogolytáborokon belül uralkodó, 1915-ig fennálló viszonyokat. Ugyanakkor gyakran előfordult, hogy a munkaadók jó szándékát, illetve az őrkíséret mulasztását kihasználva egyre több fogolynak sikerült megszöknie. Mindez magában hordozta a garázdálkodás lehetőségét, így ennek elhanyagolása komoly következményeket eredményezhetett volna. Szerencsére a magyar hatóságok többnyire sikeresen kezelték az esetlegesen felmerülő problémákat, s az említett hadifoglyok 1918 végére hazatérhettek.

JEGYZETEK

- ¹ Karkis Kornél: *A legújabb kor nemzetközi intézkedései*. In: Hadifogoly magyarok története. Budapest, 1930. 43–44. (a továbbiakban: Karkis 1930.); Lóránt Armin: *A hadifogoly-kérdésről*. Budapest, 1915. 22–28. (a továbbiakban: Lóránt 1915.)
- ² Eöttevényi Nagy Olivér: *A hágai két békekonferencia (1899 és 1907.)*. Kassa, 1909. 7–20. (a továbbiakban: Eöttevényi 1909.); <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7239>, letöltés: 2019. szeptember 25.
- ³ Lóránt 1915. 33–43.; Karkis 1930. 45.; Eöttevényi 1909. 58–59., 68.
- ⁴ Az 1907. évi hágai konvenció, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.TV>, letöltés: 2019. szeptember 30.
- ⁵ Uo.
- ⁶ Uo.
- ⁷ Gorcsa Oszkár: *Hadifoglyok és a Nagy Háború: Hadifogság az Osztrák–Magyar Monarchiában*. Belvedere Meridionale, 30 (2018/1) 57–60.
- ⁸ Blasszauer Róbert: *Hadifoglyok Magyarországon az I. világháború idején*. In: Lenkefi Ferenc (szerk.): *Ad Acta. A Hadtörténelmi Levéltár Évkönyve*. Budapest, 2012.; <http://mek.oszk.hu/04900/04930/html/#d1e2288>, letöltés: 2017. március 21.; Gorcsa Oszkár: *Szerbia megtörése, avagy kísérlet a balkáni front felszámolására*. Belvedere Meridionale, 28 (2016/4) 52–70.
- ⁹ Leidinger, Hannes – Moritz, Verena: *Verwaltete Massen. Kriegsgefangene in der Donaumonarchie 1914–1918*. In: *In: Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkriegs*. Herausgegeben von Jochen Oltmer. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2006. 35. (a továbbiakban: Leidinger–Moritz 2006.)
- ¹⁰ Moritz, Verena: *The Treatment of Prisoners of War in Austria–Hungary 1914/1915: The Historiography of Prisoners of War in the Late Habsburg Empire*. In: *1914: Austria–Hungary, the Origins and the First Year of World War I*. Ed: Bischof, Günter – Karlhofer, Ferdinand – Williamson R., Samuel. Louisiana, USA, 2014. 242. (a továbbiakban: Moritz 2014.)
- ¹¹ Vemić, Mirčeta: *Pomor srba ratnih zarobljenika i interniranih civila u austrougarskim logorima za vreme prvog svetskog rata 1914–1918*. Zbornik Matice Srpske za Društvene Nauke, 147 (2014/2) 205–225. (a továbbiakban: Vemić 2014.)
- ¹² Idézi: Miklós Tamás: *Első világháborús hadifogolytábor Esztergom–Kenyérmezőn*. Nagy Háború Blog, (2012.) 5., http://m.cdn.blog.hu/na/nagyhaboru/image/workshop/miklo_stamas_kenyermezo.pdf, a továbbiakban: Miklós 2012.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Vemić 2014, 210–211.
- ¹⁵ „*Paszterkó 1914 szeptemberében vonult be katonának, és az Esztergom-táborba, az I/III. népfőlkelő hadtáp-zászlóaljhoz, az első század második szakaszához került beosztásra... Neve mellett semmiféle rangjelzés nincs feltüntetve, azaz közönséges bakaként kezdte meg a szolgálatot.*” (Pollmann Ferenc: *A Bokréta utcától a számráig. Paszterkó József első világháborús levelei*. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 8 (2005.) 119–127.) (a továbbiakban: Pollmann 2005.)
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ Miklós 2012, 2–4.
- ¹⁸ Horváth Lajos – Nagy Attila – Varga László: *Császári és királyi hadifogolytáborok a Csallóközben (1914–18)*. *Dunaszerdahely, Nagymegyér, Somorja*. Dunaszerdahely, 2015. 7. (a továbbiakban: Horváth–Nagy–Varga 2015.)
- ¹⁹ Komáromi Újság, 1914. október 3.
- ²⁰ Horváth–Nagy–Varga 2015. 95–108.
- ²¹ Csallóközi Lapok, 1914. szeptember 16. 41. sz. 3.
- ²² 1.593/1915. B. M. res. sz. rendelet. In: MRT 1915, 244–245.
- ²³ 1.593/1915. B. M. res. sz. rendelet. In: MRT 1915, 16.
- ²⁴ Alispán, vagy polgármester.
- ²⁵ 550/1914. M. E. sz. rendelet A törvényhatósági gazdasági munkabizottságok megalakításáról és a hadifoglyok igénybe vételének újabb módosításáról. In: *Háborúval kapcsolatos törvények és rendeletek gyűjteménye IV*. 2441–2446.
- ²⁶ A szövegekről, a hadifogoly létszámról, munkakörülményekről esetleg betegségek bejelentéséről is szó volt, s emellett az orvosi vizsgálatok és halálesetek kivizsgálása is a munkabizottságok hatáskörébe tartozott. Továbbá a hadifogoly-kimutatások is ide futottak be.

- ²⁷ Csallóközi Lapok, 1916. március 8, XVI. évf. 10. sz. 4.
- ²⁸ Csallóközi Lapok, 1914. november 18, 53. sz. 3.
- ²⁹ Csallóközi Lapok, 1915. január 27. 4. sz., 3.
- ³⁰ Csallóközi lapok. 1915. augusztus 18. XV. évf. 33. sz. 2.
- ³¹ Csallóközi lapok. 1917. február 21. XVIII. évf. 9. sz. 3.
- ³² Csallóközi Lapok 1917. február 7. XVIII. évf. 8. sz. 2.
- ³³ Major Zénó: *Adalékok az orosz hadifoglyok bajai történetéhez*. http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/maze-04t-1.html, letöltés: 2019. április 21.
- ³⁴ Csallóközi Lapok 1917. október 8. XVIII. évf. 40. sz., 3.
- ³⁵ Munkaadók.
- ³⁶ MNL CSML ML V. 72. C. 14017/1915.
- ³⁷ MNL CSML ML V. 72. C. 13681/1915.
- ³⁸ Uo.